

RAQAMLI ASRDA FEYK YANGILIKLARNING TARQALISH MEXANIZMLARI VA ULARNING IJTIMOIIY ONGGA TA'SIRI.

Mahmudov Murodjon Alisher o'g'li

O'zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti, Xalqaro

Jurnalistika fakulteti 2- bosqich talabasi,

Mahmudovmurod107@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli asrda feyk yangiliklarning tarqalish mexanizmlari va ularning jamiyatdagi ijtimoiy ongga ko'rsatadigan ta'siri o'rganiladi. Ijtimoiy tarmoqlarda algoritmlar, sun'iy intellekt va botlar yordamida feyk axborotlar qanday tarzda tez va ommaviy tarqatilayotgani ko'rsatib beriladi. Shuningdek, bunday axborotlarning jamoaviy xulq, siyosiy qarashlar va shaxsiy dunyoqarashga salbiy ta'siri tahlil qilinadi. Maqolada feyk yangiliklarga qarshi kurashishning samarali strategiyalari, jumladan, media savodxonlikni oshirish va texnologik vositalardan foydalanish bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: feyk, faktcheking, verifikatsiya, ijtimoiy madaniyat, ijtimoiy ong, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoq, messenger, shou-biznes.

Абстрактный. В данной статье рассматриваются механизмы распространения фейковых новостей в цифровую эпоху и их влияние на общественное сознание. Показано, как с помощью алгоритмов социальных сетей, искусственного интеллекта и ботов фейковая информация быстро и массово распространяется. Также анализируется негативное влияние такой информации на коллективное поведение, политические взгляды и личное мировоззрение. В статье приводятся эффективные стратегии борьбы с фейковыми новостями, в том числе рекомендации по повышению медиаграмотности и использованию технологических средств.

Ключевые слова: фейк, фактчекинг, верификация, социальная культура, общественное сознание, СМИ, социальная сеть, мессенджер, шоу-бизнес.

Abstract: This article examines the mechanisms of fake news dissemination in the digital age and their impact on social consciousness. It demonstrates how fake information is rapidly and widely spread through social media algorithms, artificial intelligence, and bots. The article also analyzes the negative effects of such information on collective behavior, political views, and personal worldview. Effective strategies to combat fake news are presented, including recommendations for improving media literacy and utilizing technological tools.

Key words: fake, fact-checking, verification, social culture, social consciousness, media, social network, messenger, show business.

KIRISH

Feyk yoki yolg'on yangiliklar, afsuski, zamonaviy hayotning bir qismiga aylanib ulgurdi. Ularning tan olinishi esa bu kabi xabarlarining nafaqat yuqori samaradorligi, balki olamshumul yangiliklar, "dunyoviy fitnalar", turli sensatsiyalar ehtiyoji uchun jamiyatda talab borligi bilan ham xarakterlanadi. Feykyangiliklar uzoq vaqtdan beri davom etayotgan stereotiplarni yanada jonlantiradi va millionlab odamlarning jamoatchilik fikrini shakllantirishga ta'sir qilmoqda. Texnologik rivojlanish, globallashtirish dunyoda taraqqiyotni kengaytirishga qaratilgan ambitsiyalar aloqalarni kengaytirishning turli bosqichlariga olib keldi –mahalliydan(pochta, teleks yoki telefonlar, bosma nashrlar) elektron ommaviy axborot vositalarigacha (radio, televizor). Jahon miqyosidagi ta'sirga ega bo'lgan ma'lumotlarni yetkazib berishdagi birinchi muhim qadam 24/7 yangiliklar dasturidan boshlandi (Ted Turnerning CNN tomonidan 1980-yilda taqdim etilgan). Bu axborotlar oqimining kengayishi bo'yicha o'sha davr uchun inqilobiy darajadagi ta'sir dastagiga aylandi.¹⁷Keyingi inqilobiy qadam sifatida Internet va ijtimoiy tarmoqlar, so'ngra esa sun'iy intellekt kirib keldi.

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar jadal rivojlanib, axborot maydoni beqiyos darajada kengaydi. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali har qanday axborot istalgan vaqtda ommaga yetkazilishi mumkin bo'lib qoldi. Bu esa feyk (soxta) yangiliklar deb ataluvchi dezinformatsiyalarni tez tarqatishga zamin yaratmoqda.

Feyk yangiliklar — bu ongli ravishda yoki bilmasdan tarqatilayotgan, haqiqatga mos kelmaydigan, odamlarni chalg'itish yoki manipulyatsiya qilishga mo'ljallangan axborotdir.

Raqamli muhitda feyk yangiliklar quyidagi asosiy mexanizmlar orqali tarqaladi:

1. **Ijtimoiy tarmoqlar algoritmlari:** Facebook, Instagram, TikTok kabi platformalarda foydalanuvchi qiziqishlariga mos kontent ko'proq namoyon qilinadi. Bu esa "filter bubble" (axborot pufagi) va "echo chamber" (aks sado kamerasi) muhitini yuzaga keltiradi, ya'ni foydalanuvchi faqat o'z qarashlariga mos axborotni ko'radi.

2. **Botlar va sun'iy intellekt:** Avtomatlashtirilgan akkauntlar (botlar) minglab soxta yangiliklarni bir vaqtda tarqatib, ularni chin deb qabul qilinishiga sabab bo'ladi. Ba'zi holatlarda sun'iy intellekt texnologiyalari, xususan deepfake videolar feyk axborotning yanada real ko'rinishiga xizmat qiladi.

Botlar kimnidir nimagadir ishontira oladimi o'zi?

Ishontirganda qandoq! Yaqqol misol — internet do'konlarda sotiladigan mahsulotlar ostidagi feyk sharhlar. Jahon iqtisodiy forumining ancha konservativ bahosiga ko'ra, 2021 yilda mana shunday yolg'ondakam sharhlar tufayli butun dunyodagi iste'molchilar 152 milliard dollarlik tovarlar va xizmatlarni xarid qilishgan.¹⁸

3. **Virallik omili:** Odamlarning e'tiborini tortadigan, hissiy jihatdan kuchli kontent ko'p ulashiladi. Bu orqali feyk yangiliklar virusdek tarqaladi.

¹⁷ CNN ning rasmiy web sahifasidan olingan. [CNN launches | June 1, 1980 | HISTORY](#)

¹⁸ Kun.uz sayti ma'lumoti 2023 y. [Botlar kim yoki nima: ular ijtimoiy tarmoqlarda qanday ish olib borishadi?](#)

4. **Messenjerlar (Telegram, WhatsApp):** Yopiq guruhlar yoki shaxsiy xabarlar orqali faktlarga asoslanmagan axborotlar tez tarqaladi, ularni tekshirish qiyinlashadi.

Feyk yangiliklarning keng tarqalishi jamiyat ongiga salbiy ta'sir ko'rsatadi:

- **Jamoaviy xatti-harakatga ta'siri:** Pandemiya davrida noto'g'ri tibbiy maslahatlar, vahimali xabarlar orqali aholining xatti-harakati o'zgardi, dorixonalarda navbatlar paydo bo'ldi, dori vositalarining narxлари sun'iy ravishda oshib ketdi, salomatlikka zarar yetdi.¹⁹

Masalan, karantin paytida oddiy sarimsoq-piyoz COVID-19 virusiga davo bo'lmoqda rukni ostida turli xildagi feyk axborotlar tarqalishi orqali mahsulot narxi sezilarli oshdi hamda bu orqali ko'lab foyda olishdi. Yokida oddiy ERGAFERON preparating narxi keskin oshib ketishi hamda bu orqali foyda olmoqchi bo'lgan guruhلarni dori vositasini yashirincha sotishlari, bularning barchasi jamiyat ongiga salbiy ta'sir o'tkazadi.

- **Siyosiy qarashlar va polarizatsiya:** Feyk yangiliklar turli siyosiy kuchlar o'rtasidagi ishonchni yemiradi, jamiyatda ikki qutblanish (polarizatsiya) kuchayadi.

- **Shaxsiy dunyoqarash shakllanishi:** Ayniqsa yoshlar o'rtasida ijtimoiy tarmoqlarda ko'rilayotgan axborot real hayot haqidagi tasavvurni noto'g'ri shakllantiradi.

- **Ishonch inqirozi:** Rasmiy axborot manbalariga bo'lgan ishonch pasayadi, odamlar har qanday axborotga shubha bilan qaray boshlaydi.

Feyk yangiliklarga qarshi kurashish uchun quyidagi yondashuvlar samarali hisoblanadi:

1. **Media savodxonlikni oshirish:** Har bir fuqaro axborotni tanqidiy tahlil qilish, manbani tekshirish ko'nikmasiga ega bo'lishi lozim. Maktab va universitetlarda media savodxonlik darslarini joriy etish muhim.

2. **Fact-checking platformalari:** "Snopes", "FactCheck.org" kabi saytlar, shuningdek, O'zbekistonda ham feyk axborotlarni aniqlovchi mahalliy platformalar faoliyatini rivojlantirish zarur.

3. **Huquqiy choralar:** Davlat tomonidan yolg'on axborot tarqatishga qarshi qonunchilik asosida choralar ko'rilishi, shu bilan birga so'z erkinligi saqlanishi kerak.

4. **Texnologik yechimlar:** Sun'iy intellekt asosida ishlovchi feyk aniqlovchi dasturlar va algoritmlar ishlab chiqilmoqda. Ularning aniqlik darajasi oshgani sari ularni OAV va ijtimoiy tarmoqlarda joriy qilish maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda raqamli asr feyk yangiliklarning oldin bo'lmagan darajada keng va tez tarqalishiga imkon berdi. Bu esa jamiyat ongiga chuqur va ko'p qirrali ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada, bunday xavfli axborot oqimiga qarshi kurashish faqat texnologik emas, balki madaniy, huquqiy va ta'limiy yondashuvlarni o'z ichiga olishi lozimligi ko'zda tutiladi.

¹⁹ Rise of social bots: The impact of social bots on public opinion dynamics in public health emergencies from an information ecology perspective - ScienceDirect

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). *Social Media and Fake News in the 2016 Election*. Journal of Economic Perspectives, 211–236 p.
2. Lazer, D. M. J., Baum, M. A., Benkler, Y., et al. (2018). *The science of fake news*. Science, 1094–1096.
3. Tandoc Jr, E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. (2018). *Defining “fake news”: A typology of scholarly definitions*. Digital Journalism, 137–153.
4. Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). *The spread of true and false news online*. Science.
5. Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Council of Europe Report.
6. Ubaydullaeva, M. (2022). *Ommaviy axborot vositalari va axborot xurujlari: ijtimoiy ongga ta'siri*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi nashriyoti.
7. Karimov, B. (2023). *Raqamli axborot xavfsizligi va dezinformatsiyaga qarshi kurashish*. «Ilm va Taraqqiyot» jurnali, 2(1), 44–51.
8. Snopes.com – <https://www.snopes.com>
9. FactCheck.org – <https://www.factcheck.org>
10. Xabar.uz – <https://www.xabar.uz> (mahalliy fact-checking materiallar uchun)